

МУЛЬТИКУЛЬТУРНІСТЬ: УСЬОМУ СВІЙ ЧАС І СВОЯ ПОРА... (з публіцистики Василя Ткаченка) *

Валентина Борисенко

УДК 316.347:82-92](477)

У статті зроблено критичний огляд праць доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України, заслуженого діяча науки і техніки України Василя Ткаченка. Висвітлено наукові підходи відомого вченого до важливої проблеми національної ідентичності України, оскільки він підняв її до рівня найбільш пріоритетного напрямку дослідження і пропаганди серед широкої громадськості.

Ключові слова: Україна, національна ідентичність, національна безпека, мультикультураність, інтеграція, публіцистика.

A critical review of the works of the Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of Ukrainian the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Honoured Worker of Science and Technics of Ukraine Vasyl Tkachenko is proposed in the article. He has raised a problem of national identity of Ukraine to the level of the most priority trend of investigation and propaganda among wide circles of the public. Scientific approaches of a famous scholar to the important problem of national identity are described.

Keywords: Ukraine, national identity, national safety, multiculturalism, integration, publicism.

Сплеск творчої активності В. Ткаченка прийшовся на період агресії Росії проти України. Надзвичайна ситуація вимагала мобілізації всього творчого потенціалу. Тому він відкрив свій ідейно-пропагандистський фронт проти окупантів і опублікував 13 книг, п'ять із яких (меншого обсягу) були направлені в зону АТО. Ще три книги стали або початком розкриття теми ідентичності України, або вже підсумковим її результатом [12–14].

Однак найширше і найповніше означена тема розкрита в чотирьох фундаментальних томах (обсягом 95,5 ум. друк. арк.), які відзначаються високоінтелектуальністю і водночас доступністю викладу. Кожен із томів виходив під окремою назвою: «Україна: quo vadis — куди йдемо?» (2017 р., т. 1), «Россия: беспутье агрессора» (2016 р., т. 2), «Україна: в пошуку ідентичності» (2018 р., т. 3) і «Україна — Росія: на сконі “пропащого часу”» (2018 р., т. 4). Варто наголосити, у них висвітлюються різні аспекти наскрізної проблеми — *ідентичність України за умов нинішньої російської агресії*. У цьому полягає

як актуальність, так і новаторський підхід пропонованого видання.

У січні 2019 року побачило світ друге доповнене видання найбільш затребуваного тому — «Україна — Росія: на сконі “пропащого часу”», що вийшло з передмовою Володимира Мельниченка [17].

Громадянська позиція В. Ткаченка щодо важливої проблеми не викликає жодного сумніву. Сам автор окреслює її таким чином: «Анексія Криму та розв'язання Російською Федерацією війни на Донбасі поставили питання ідентичності в принципово іншу площину. Настав час усвідомити, що Росія — це постійний виклик Україні, на який слід безперервно знаходити адекватну відповідь, формуючи українську національну ідентичність як рівнозначну фактору національної безпеки. Маємо жити і творити з урахуванням того, що є “час війни і час миру”, бо, відповідно до Святого Письма, “для всього свій час, і година своя кожній справі”» [15, с. 8–9].

Тверда позиція В. Ткаченка суголосна думкам, які наші західні союзники стали ви-

* Статтю виконано в рамках програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

словлювати останнім часом. Вони врешті-решт дійшли думки, що Україна має докласти сил для створення належної системи політичної освіти й високоефективної контрпропаганди, які б змогли поставити надійний заслон поширенню в глобальному інформаційному полі наративів Кремля щодо розуміння суті подій в Україні. Так, впливовий американський журнал *Foreign Affairs* у грудні 2018 року писав, що агресивна російська пропаганда «розмиває статус України як жертви агресії. Це має змінитися, якщо Київ хоче добитися тієї підтримки, якої він відчайдушно потребує <...> Нині Порошенку слід повернути національний наратив України в центр міжнародних дебатів й нагадати західним лідерам про необхідність захищати ті цінності, які є основою їхніх суспільств» [19].

На виклик Росії у сфері ідеологічного протистояння, вважають американські аналітики, слід давати належну відповідь: «Оскільки в українського народу немає жодних шансів на успіх у воєнному зіткненні з Росією — чи то на суші, чи на морі — *найбільші шанси на прорив у цьому гібридному конфлікті полягають у зміцненні почуття національної ідентичності, яке допоможе країні дистанціюватися від її історичних зв'язків з Росією. І це — головний фронт у тій конфронтації, яка обумовлена історією цих двох країн* [тут і далі виділення наше. — В. Б.]» [19].

Звісно, що ці положення не стали відкриттям для українського читача, а скоріше своєрідною ілюстрацією до публікацій В. Ткаченка 2014–2019 років, присвячених проблемам національної ідентичності України. Зокрема, і рецензованого нами другого видання «Україна — Росія: на сконі “пропащого часу”». Тому що цей автор сприймає сьогодення як епоху ідентичності — пошуку кожною людиною уявлення про самоцінність людського життя в його зіставленні з цивілізаційними надбаннями, культурою та історією і попередніх, і нинішніх поколінь.

В. Ткаченко розглядає проблему національної ідентичності не в контексті самолюбівання регіональною чи етнографічною специфікою й

своєрідністю, а на широкому тлі сучасних глобалізаційних трендів. У тому, що в центр дослідження винесена Україна, вбачається прояв загальносвітової тенденції — у добу становлення тієї чи іншої нації, кожній із них судилося являти себе в іпостасі «обраного народу» [2, с. 112].

В іпостасі «обраного народу» немає жодної претензії на якийсь особливий месіанізм. Просто в певний історичний період кожна нація діє як співтовариство почуттів, що вбачає своє адекватне втілення лише у власній національній державі. Жити «як люди» — прагнення зрозуміле й виправдане, бо нація — це кінцевий результат тривалої роботи, жертвовності й відданості [6].

Тут українці у своїх пориваннях нічим не відрізняються від інших народів світу. В. Ткаченко наголошує на тому, що усвідомлення національної ідентичності в час агресії Росії проти України стає вагомим фактором «забезпечення сталості та злагоди в суспільстві, а також запорукою міцності держави не меншою мірою, аніж Конституція, армія й надійно захищені кордони. Адже громадянин такої спільноти бере на себе відповідальність перед минулими та майбутніми поколіннями, приймає історичну версію спільного минулого з його драмами й здобутками, готовий словом і ділом прискорювати досягнення поставленої мети» [17, с. 291–292]. Таким є поступ історії, і нікому не дано повернути його назад.

Резонанс. Як сприйняли цю позицію в Україні? Спершу була мовчанка, а в окремих колах навіть не приймали саму назву однієї з перших книг — «Росія: ідентичність агресора». Висловлювалися сумніви, чи можна характеризувати Росію агресором. Потім була спроба, кажучи словами Т. Шевченка, «гавкнути й лайнути» з боку людей, які чомусь позиціонували себе експертами із суспільно-політичної літератури. Аналізувати їхні нападки немає потреби — належну відсіч вони отримали від В. Ткаченка в газеті «Україна молода» від 11 квітня 2017 року. І тут слід віддати належне редактору газети Михайлу Дорошенку, який, дотримуючись журналістської етики, розмістив цей матеріал-відповідь.

У газеті «День» ставлення до доробку В. Ткаченка було віддавна позитивне. Тож на сторінках цього видання знаний критик суспільно-політичної літератури Ігор Сяндюков опублікував три рецензії: «Небезпека виходить із Кремля» («День», 11–12 березня 2016 р.), «Книга для критичного думання» («День», 26–27 січня 2018 р.), «Доба особливих ризиків» («День», 20 липня 2018 р.). Головна наскрізна думка усіх цих схвальних відгуків може бути зведена до такого судження: «Перед нами — не просто збірка публіцистичних есеїв, а серйозне історіософське дослідження <...> Аби не діяти наосліп у сучасному жорстокому, непередбачуваному світі, і політикам, і “пересічним” читачам корисно буде ознайомитися з книгою Василя Ткаченка. Тим більше, що написана вона не “сухою” мовою, а, навпаки, цікаво і доступно» [7, с. 31].

Одним словом, маємо справу з науковою публіцистикою, яка, на нашу думку, і є найбільш доцільною в час жорсткого протистояння російській гібридній війні.

Цікаву особливість творчої та видавничої діяльності В. Ткаченка відзначила в газеті «Нація і держава» (від лютого 2016 року) Марія Базелюк, вказавши, що автор книг «сам бере безпосередню участь у долі України», вдаючись, зокрема, до інтелектуального волонтерства — «видання книг власним коштом» [1, с. 4].

З плином часу книги В. Ткаченка привернули увагу й такого поважаного часопису, як «Український історичний журнал» (далі — УІЖ). Доктор наук з державного управління Олена Сушій у відгуку на книгу «Россия: беспутье агрессора» (УІЖ, 2017 р., № 4) зазначила: «За жанром вона більше тяжіє до наукової публіцистики, що, однак, жодним чином не впливає на глибину аналізу та логіку викладення матеріалу». Також у журналі УІЖ (2018 р., № 1) доктор історичних наук Сергій Падалка в рецензії на книгу «Україна: quo vadis — куди йдемо?» назвав цю роботу «першою у вітчизняній політології спробою комплексного дослідження ідентичності України».

Урешті-решт, член-кореспондент НАН України Віктор Даниленко та доктор історичних наук Петро Бондарчук, прискіпливо проаналізувавши всі чотири томи, засвідчили, що це видання частково дає відповідь на запитання, «яку позицію Україна має займати стосовно Росії в майбутньому, щоб уникнути різних негативів із боку “старшобратства”, котре може існувати лише у формі колоніального поневолення для українського народу. Важливо, щоб таке видання мало більші тиражі» [18, с. 217].

Високо оцінив інтелектуальний доробок В. Ткаченка й заслужений діяч науки і техніки України, доктор філософських наук Зореслав Самчук у журналі «Суспільно-політичні процеси» (2017 р., № 2–3). Зазвичай він скупий на похвалу і похvatний на гостру критику, але цього разу дав таку характеристику: «Автор належить до плеяди мислителів класичного сократівського штибу, які бачать і відтворюють дійсність максимально виразно».

Рецензії на книги В. Ткаченка, написані лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка, доктором історичних наук, академіком НАПН України В. Мельниченком, мали б стати предметом окремого наукового дослідження. Констатуючи переважання в російському інформаційному просторі представників «раболепствующего разума», В. Мельниченко наголосив, що з українського боку В. Ткаченко «дає достойний приклад наукового красномовства, наповненого змістом. Він якісно відрізняється від сучасних телевізійних поверхово-балакучих експертів, консультантів і політологів глибокою, сказати б, енциклопедичною вченістю. Це дозволяє йому занурюватися в українські проблеми з унікальним історіософським розумінням усієї складності нашого національного шляху в контексті тягlosti історичного процесу».

У часопису «Суспільно-політичні процеси» (2017 р., № 1) В. Мельниченко надав таку оцінку публіцистиці В. Ткаченка: «Інтелектуально густий текст викликає ремінісценції, асоціації, примушує замислитися». Відтак рецензент закликав: «Обов'язково читаймо, а то й вивчаймо

книгу Василя Ткаченка. Подібні праці можуть бути не менш корисними, ніж зброя».

Чи не найбільш повне й узагальнене уявлення про публіцистичну діяльність В. Ткаченка в умовах гібридної війни Росії проти України дає передмова доктора політичних наук Петра Мироненка до ювілейного видання вибраних творів названого автора. У найбільш стислому й образному викладі він зазначив: «Така ситуація, коли “Україна й досі не є Україною”, стає неприпустимою за умов російської агресії, яка не віщує нам ні скорого пришествя стійкого миру, ані довгоочікуваної благодаті. Дехто з аналітиків заспокоює, що, мовляв, ось уже й Ізраїль майже півстоліття перебуває у зтяжній війні, тож Україна теж має бути готовою до тривалого протистояння повзучій російській агресії. Воно ніби й так, але кожне порівняння, як відомо, кульгає. Принципова різниця полягає в тому, що для Ізраїлю немає проблеми національної ідентичності — він лише вирішує проблему безпеки. В Україні все навпаки — доки не буде вирішена проблема національної ідентичності, доти про успішне вирішення проблеми безпеки годі й думати» [14, с. 7].

Хочеться сподіватися, що громадський резонанс, який викликала наукова публіцистика В. Ткаченка, привертає увагу до проблеми національної ідентичності, надихає нас на віру в остаточну перемогу.

Мультикультуралізм. Як ми могли переконатися, у наведених рецензіях мультикультуралізму у публіцистиці В. Ткаченка не було приділено належної уваги. Слід констатувати, що наші колеги проаналізували низку важливих аспектів буття: і громадянську позицію автора, і застосовувану ним методологію, і головні тренди економічного розвитку світу й України, і зрушення в соціальній структурі сучасного суспільства, і модифікації політичного життя, і трансформації у сфері ідеології, і, урешті-решт, потрясіння в геополітичній структурі світу. Усі вони важливі, бо національна ідентичність — це не лише пласт набутого досвіду, але й горизонт наших майбутніх устремлінь. Однак проблема мультикультура-

лізму, яка сьогодні активно обговорюється не лише в європейських країнах, але й у всьому глобалізованому світі, чомусь не стала предметом пильного критичного аналізу. Чи то всім усе вже зрозуміло, чи, навпаки, — усе це нині настільки заплутано, що наші колеги відкладають розгляд названої проблеми.

Отож пропоную зосередитися на аналізі другого видання книги «Україна — Росія: на сконі “пропащого часу”» [17]. Зауважимо, що у вступі В. Ткаченко апелює до авторитетної думки легендарного соціолога й політичного мислителя лорда Ентоні Гіденса, який щодо базової оцінки сучасного стану людства зазначав: «Повсюдно розгортається битва між універсальними цінностями й різноманітними секційними поділами <...> У світі майже нескінченних джерел можливої інформації уявлення про самого себе стає рефлексивним проектом. **Усі ми маємо розгорнути оповідь про себе — сюжетну лінію, яка збирає наше життя воедино — усупереч плинному світу**» [3].

Отже, на думку Ентоні Гіденса, фактор національної ідентичності, який «збирає життя воедино», посідає чільне місце в суспільному бутті. Однак він зауважив, що засилля різноманітних політичних ток-шоу «призводить до неусталеності й невизначеності майбутнього і скоріше загострює, ніж знімає, ідеологічні протиріччя». Важко жити у світі, перевантаженому інтенсивним щоденним космополітизмом: «у міру того як космополітизм завойовує світ, виникають могутні контртенденції, відбувається повернення до секційних ідеологій і поділів. Так, у багатьох сферах ми спостерігаємо повернення до націоналізму, космополітичні цінності ставляться під питання, виникає новий релігійний фундаменталізм» [3]. З погляду українського обивателя, усі ці англійські лорди казна-чим переймаються — допоки українцям йдеться не так про змістовне життя, як про елементарне виживання. Однак не слід забувати, як наголошував Е. Гіденс, що всіх нас може не минути лиха година: **усі ми в цьому світі живемо в суспільстві «високих можливостей і настільки ж високих ризи-**

ків, де практично неможливо передбачити, у що вилеється взаємозв'язок цих двох чинників. Ось цей взаємозв'язок нині — дещо базове для оцінки стану людства» [3].

Поставимо питання прямо, чи стали для нас висловлювання Е. Гіденса одкровенням, чи вони є лише підтвердженням того, що ми вже осмислили й узагальнили задля розбудови української державності. Перечитуючи політичну публіцистику В. Ткаченка, маю відповідально визнати — усі ці ризики й загрози були ним описані ще десять років тому. Проте сумнівно, що вони були сприйняті нашим політичним класом, інакше ми впродовж десяти років не припускалися тих самих помилок, зокрема, у сфері мовної політики, що не раз провокувало ситуацію «двох Україн» під час виборчих кампаній.

Як теоретик і практик гуманітарної сфери (понад десять років на державній службі) професор Ткаченко ще у 2011 році апелював до резолюції Комітету Міністрів Ради Європи, у якій йшлося про те, що «основні виклики завтрашнього дня на європейському континенті назрівають в галузі освіти і культури» [17, с. 65].

Суть справи полягала в тому, що наші сучасники втрачають рівновагу, намагаючись балансувати між процесами глобалізації та пошуками власних коренів. Відтак з'явилася стратегія мультикультурної освіти. Уважалося, що включення в мультикультурну освіту естетичних уявлень різних етносів дозволить розбудувати розмаїтий етнокультурний простір, де підростаюче покоління буде сприймати красу етнічних традицій, звичаїв і обрядів. Тому Рада Європи ще в 1970-х роках прийняла стратегію мультикультуралізму й мультикультурної педагогіки.

У теорії все це звучало аж надто красиво й обнадійливо, однак поступово по всій Європі почали формуватися закриті етнокультурні спільноти, які не поспішали інтегруватися в суспільний організм єдиної політичної нації. Тому вже з середини 1980-х років Рада Європи внесла корективи — стала сприяти тим освітнім проектам, які більше не розглядалися

як мульти- або ж транскультурні. На позначення цих понять почали використовувати термін «міжкультурна освіта», який відображав «взаємодію», а не паралельне існування чи співіснування різних культур.

Політична ситуація в країнах Європи ускладнювалася, і вже в жовтні 2010 року Канцлер ФРН Ангела Меркель визнала марність спроб побудувати мультикультурне суспільство в Німеччині: «Очевидно, що мультикультурний підхід, котрий передбачав щасливе життя бік о бік один з другим, повністю провалився... Ті, хто хоче стати частиною нашого суспільства, повинні не тільки дотримуватися наших законів, але й говорити нашою мовою». Більше того, вивчення мови має бути обов'язком, а не добровільною опцією. Позицію Канцлера Німеччини щодо мультикультуралізму згодом підтримали Прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон та Президент Франції Ніколя Саркозі [17, с. 68].

Примітно те, що Росія, яка постійно наповняє на федералізації України, на офіційному рівні відкинула стратегію мультикультуралізму. І в цій площині офіційна політика Кремля не викликала жодних заперечень з боку ліберальної інтелігенції Росії. Так, за оцінкою відомого російського експерта Еміля Паїна, корінь зла криється в тому, що концепція «мультикультуралізму» розпочалася з добрих намірів, «але з плином часу ця концепція вже являє собою протилежність засадничій, в ній виродилися всі гуманістичні ідеї, вона не залишає місця свободі людини. Вона робить цю свободу меншою». У реальному житті мультикультуралізм призвів до геттоїзації етнічних громад. Тож кризою мультикультуралізму в Європі почали називати стан, коли різні спільноти в країні живуть пліч-о-пліч, але при цьому не співпрацюють і не ідентифікують себе як частину єдиної держави. Суть проблеми оголилася до краю: основою державної політики в поліетнічному суспільстві має стати політика громадянської ідентичності [5].

Усьому свій час і своя пора... Як у подібній ситуації повів себе український політик? У липні 2012 року було схвалено мовний

закон за авторством депутатів від «Партії регіонів» Сергія Ківалова і Вадима Колесніченка. Він передбачав можливість офіційної двомовності в регіонах, де чисельність нацменшин перевищує 10 % всього населення. На практиці це означало, що українською мовою можна не володіти, а послуговуватися російською.

Як показав хід подальших подій, цей закон став міною уповільненої дії. Щойно 24 лютого 2014 року Верховна Рада проголосувала за скасування цього закону, це стало підставою для влади Криму заявити про утиски прав російськомовного населення, хоча Олександр Турчинов, який був тоді виконуючим обов'язки Голови Верховної Ради та виконуючим обов'язки Президента, і відмовився підписати це рішення. Зрозуміло, що Росія, агресивно налаштовані сили якої перебували в Криму ще з 20 лютого 2014 року, просто використала ситуацію навколо закону Ківалова — Колесніченка для виправдання подальшої анексії півострова. Вочевидь, для цього названий закон і був ініційований свого часу агентами впливу «руського міра».

Чи можемо ми прийняти виправдання деяких політичних сил України, що важко було передбачити такий розвиток подій? Навряд чи! За рік до прийняття горезвісного мовного закону В. Ткаченко в газеті «День» (від 21 липня 2013 р.) писав: «Оця примітивна “каналізація” кризових процесів у площину, що стосується національної ідентичності, періодичні спалахи кампанії за надання російській мові статусу державної, — все це травмує процес формування національної самосвідомості не лише етнічних українців, але й усіх громадян України, незважаючи на їхню етнічну належність. У азарті аж надто політизованої полеміки мало хто звертає увагу на те, що в реальному житті не йдеться про заперечення російської мови як факту українських реалій... Тим часом — під час такого протистояння — в тінь штучно відсовують принципову проблему: процес “мультикультурності”, від якого вже відмовляється Європа, відбуватиметься у нас за рахунок пригнічення української мови як державної, а чи корелюватиметься з етнічним складом населення

України та світовими процесами у сфері етнопонаціональних відносин» [17, с. 70—71].

Застереження В. Ткаченка тоді проігнорували, що й надалі було характерно для нашого політикуму — відсування творчої інтелігенції на периферію суспільно-політичного життя і торжество принципу чистого прагматизму. Мовляв, байдуже, яка культура і мова — українська чи будь-яка інша, — головне, задовольнити власні матеріальні потреби. Не вийшло! На сьогодні переважна більшість українців живе досить сутужно — посідаємо останнє місце в Європі за рівнем життя.

Отже, як маємо діяти, щоб уникнути повторення своїх помилок щодо мультикультуралізму. Стосовно цього питання у своїй публіцистичній праці професор Ткаченко зазначав, що при опрацюванні політики консолідації українського суспільства слід урахувати всі можливі ризики від політики мультикультурності. При цьому він посилався на авторитетну думку керівника російського аналітичного «Левада-Центру» Лева Гудкова: «Можна сказати, що саме по собі існування різнокультурних укладів і способів життя проявлялося або в традиційних етноста нових спільнотах, де кожній етнічній спільноті відводилося своє, віками закріплене, місце, або ж *лише за умови завершення фази національної консолідації етнічної більшості, утворення розвинутої сучасної національної держави, з якою ідентифікує себе більшість, тобто після переходу даної країни до постіндустріального чи постмодерного суспільства, достатньо сильного та гнучкого, щоб цінувати і користуватися благами культурної гетерогенності*» [4, с. 214].

Тобто, як пояснював В. Ткаченко, для запровадження політики мультикультурності країна має увійти спершу у фазу «розвинутої сучасної національної держави» й постіндустріального суспільства, що здатне забезпечити високий рівень життя і соціального добробуту. Водночас в умовах падіння ресурсної бази (з чим ми зіткнулися нині) будь-які кроки в бік мультикультурності — це ризик появи осередків сепаратизму. Мультикультурність,

яка вже стала загрозою навіть для Німеччини, Франції та Великобританії, може стати реальною небезпекою для України, оскільки, як стверджує той же Л. Гудков, «найбільш важкими й небезпечними своїми конфліктами, загрозами масових зіткнень, кровопролиттям виявляються не ранні, а середні періоди процесів модернізації — фази завершення інституалізації національної культури» [4, с. 214–215].

Отже, переймаючись проблемою національної консолідації, маємо зважати на те, що сама логіка подій спонукає нас до визначення тих меж толерантності, які забезпечують пра-

ва людини й самообмеження, гарантують її права на вільні судження й діяння доти, доки вони не становлять небезпеки для держави. У такій системі координат проблема ідентичності перемижується з проблемою суспільної безпеки, що, на нашу думку, сьогодні вкрай важливо для України. Це вимагає від нас активної громадянської позиції. І тут термін «толерантність», хоча він і використовується здебільшого як синонім «терпимості», набуває вже нового змісту — під ним розуміємо активну соціальну поведінку, до якої сучасна людина має прийти добровільно й свідомо.

Джерела та література

1. Базелюк М. Психологія орди як чинник агресії. *Нація і держава*. 2016. Лютий.
2. Балибар Е., Валлерстайн И. Раса, нація, класс. Двусмысленные идентичности. Москва : Логос-Альтера, 2003.
3. Гидденс Э. Мы страдаем от «космополитической перегрузки», и перед нами стоит серьезная задача – создать ответственный капитализм. URL : <http://gefter.ru/archive/23882>.
4. Гудков Л. Д. Abortivnaya modernizatsiya. Москва : Рос. полит. энциклопедия, 2011.
5. От мультикультурного раскола к интеграции? Европейская критика и российский путь. URL : <http://uralistica.com/profiles/blogs/ot-multikulturnogo-raskola-k-1>.
6. Ренан Э. Что такое нация? URL : www.hrono.ru/statii/206/genan_naci.php.
7. Сюдюков И. Книга для критичного думання. *День*. 2018. № 13/14. 26–27 січня.
8. Ткаченко В. Украина – не Россия: испытание Майданом. Киев : Знання України, 2014. 91 с.
9. Ткаченко В. «Путінізм»: шовінізм пострадянського реваншу. Київ : Знання України, 2015. 119 с.
10. Ткаченко В. «Риболовля на блешню» російськи. Київ : Знання України, 2015. 63 с.
11. Ткаченко В. Правда сили і сила правди. Київ : Знання України, 2019. 107 с.
12. Ткаченко В., Дорошенко Н. Россия : беспутье. Киев, 2016. 134 с.
13. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. Київ : Академія, 2016. 256 с.
14. Ткаченко В. Вибрані твори. Науково-популярне видання. Київ : Політія, 2018. 997 с.
15. Ткаченко В. Україна: quo vadis – куди йдемо? Київ : Логос Україна, 2017. 421 с.
16. Ткаченко В. Україна в пошуку ідентичності. Київ : Політія, 2018. 559 с.
17. Ткаченко В. Україна – Росія : на сконі «пропащого часу». Київ : Політія, 2019. 547 с.
18. Український історичний журнал. 2018. № 5.
19. Foreign Affairs: Запад обязан предотвратить удушение Украины. URL : <http://inosmi.info/foreign-affairs-zapad-obyazan-predotvratit-udushenie-ukrainy.html>.

References

1. Bazeliuk M. (2016) *Psykhohohiya ordy yak chynnyk ahresiyi* [Psychology of Horde as a Factor of Aggression]. *Natsiya i derzhava* [Nation and State], February 2016.
2. Balibar É., Wallerstein I. [2003] *Rasa, natsiya, klass. Dvusmyslennyye identichnosti* [Race, Nation, Class: Ambiguous Identities]. Moscow: Logos-Altera.
3. Giddens A. (no date) *My stradayem ot «kosmopoliticheskoy peregruzki», i pered name stoit seryoznaya zadacha – sozdat otvetstvennyu kapi-*
4. Gudkov L. (2011) *Abortivnaya modernizatsiya* [Abortive Modernization]. Moscow: Rus. Polit. Enycl.
5. (no date) *Ot multikulturnogo raskola k integratsii? Yevropeyskaya ktitika i rossyskiy put* [From Multicultural Split to Integration? The European Crit-

icism and the Russian Path]. URL: <http://uralistica.com/profiles/blogs/ot-multikulturnogo-raskola-k-1>.

6. Renan E. (no date) *Chto takoye natsiy?* [What is a Nation?]. URL: www.hrono.ru/statii/206/renan_naci.php.

7. Siundiukov I. (2018) *Knyha dlia krytychnoho dumannia* [A Book for Critical Thinking]. *Den* [The Day], # 13–14, January 26–27.

8. Tkachenko V. (2014) *Ukraina – nie Rossiya: ispytaniye Maidanom* [Ukraine is Not Russia: Testing by the Maidan]. Kyiv: Znannia Ukrayiny, 91 pp.

9. Tkachenko V. (2015) «*Putinism*»: *Shovinizm postradianskoho revanshu* [Putinism as a Chauvinism of the Post-Soviet Revenge]. Kyiv: Znannia Ukrayiny, 119 pp.

10. Tkachenko V. (2015) «*Rybolovlia na bleshniu*» *po-rosiysky* [Spoon-Bait Angling in a Russian Manner of Doing]. Kyiv: Znannia Ukrayiny, 63 pp.

11. Tkachenko V. (2019) *Pravda syly i syly pravdy* [Truth of Force and Force of Truth]. Kyiv: Znannia Ukrayiny, 107 pp.

12. Tkachenko V., Doroshenko N. (2016) *Rossiya: besputye* [Lack of Paths of Russia]. Kyiv, 134 pp.

13. Tkachenko V. (2016) *Rosiya: identychnist ahresora* [Russia: An Identity of the Aggressor]. Kyiv: Akademiya, 256 pp.

14. Tkachenko V. (2018) *Vybrani tvory. Naukovo-populiarne vydannia* [Selected Works. A Popular Science Edition]. Kyiv: Politeia, 997 pp.

15. Tkachenko V. (2017) *Ukrayina: quo vadis – kudy ydemo?* [Ukraine: Quo Vadis – Where Are We Going?]. Kyiv: Lohos Ukrayina, 421 pp.

16. Tkachenko V. (2018) *Ukrayina v poshuku identychnosti* [Ukraine in Search of Her Identity]. Kyiv: Politeia, 559 pp.

17. Tkachenko V. (2019) *Ukrayina – Rossiya: na skoni «propashchoho chasu»* [Ukraine on the Verge of Lost Time]. Kyiv: Politeia, 547 pp.

18. (2018) *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal* [The Ukrainian Historical Journal], # 5.

19. *Foreign Affairs: Zapad obiazan predotvratit udusheniye Ukrainy* [Foreign Affairs:

The West is Obligated to Stave Off the Strangulation of Ukraine]. URL: <http://inosmi.info/foreign-affairs-zapad-obyazan-predotvratit-udushenie-ukrainy.html>.

Summary

A critical review of the works of the Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of Ukrainian NAPS, Honoured Worker of Science and Technics of Ukraine Vasyl Tkachenko is proposed in the article *Multiculturalism: There is Own Time and Period for Everything... (From Vasyl Tkachenko Publicism)*. He has applied an innovatory approach to a very important problem of identity for the first time. He has emphasized that the Ukrainians national identity formation is equivalent in its essence to the national safety factor. The scientist shows that Western analysts realize the situation, which has arisen in the conditions of Russia aggression and the occupation of a part of Ukrainian territory well. They think, that success in this lingering conflict may consist in the strengthening of the national identity sense. It will help the country to keep apart its historical connections with Russia.

Multiculturalism problem is discussed widely in modern globalized world. It is described objectively in Vasyl Tkachenko works for the first time. Political situation in Europe in the early XXIst century has become complicated also because of the mighty migrations of the population. The leading politicians of Germany, France, Great Britain admit that multiculturalism policy has sustained failure and they start to emphasize the necessity of the national minorities and ethnic groups integration into the societies of their residence countries. Studying language of the state, chosen by the ethnic groups for dwelling, is not a voluntary option, but should become a responsibility. The author emphasizes that Russia, which always insists on Ukraine federalization, has rejected multiculturalism strategy on the official level itself. Europe has already refused the *multiculturalism* process. Taking this fact into account, the author's standpoint, that it happens in Ukraine through the Ukrainian language oppression as a state one is correct. That's why our main task for today is the society consolidation on the base of common values, preserving spiritual traditions of all ethnic communities.

Keywords: Ukraine, national identity, national safety, multiculturalism, integration, publicism.